

УДК:334.012.64

ТАНАСЮК І.М., к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства,
КУКЛІНОВА Т.В., аспірантка кафедри економіки підприємства,
Одеський державний економічний університет

МІКРОКРЕДИТУВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЕФЕКТИВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто необхідність та перешкоди розвитку малих і середніх підприємств України. Визначено роль фінансового забезпечення їх розвитку та запропоновано шляхи розширення мікрокредитування даної групи підприємств.

A necessity and barriers of development of small and middle enterprises of Ukraine is considered. The role of the financial sources of their development is defined and the ways of widening of this group of enterprises mikrocrediting are offered.

Розвиток малих і середніх підприємств (далі МСП) є основою становлення ринкової економіки, умовою, необхідною для політичної та економічної стабільності країни. Їх розвиток прискорює економічне зростання країни, сприяє поповненню бюджету, збільшує кількість зайнятих працівників та інш. Порівняно із зарубіжними країнами внесок МСП у національну економіку України є незначним, що пов'язано з неефективним функціонуванням виробництва, обмеженістю фінансових ресурсів та іншими перешкодами їх розвитку. Головним фінансовим джерелом розвитку малих та середніх підприємств, як і раніше, є прибуток від власної діяльності. Відсутність вільних фінансових коштів знижує конкурентоспроможність малих та середніх підприємств на ринку праці, ринку нерухомості та обладнання.

Проблеми стимулювання розвитку МСП давно стали темою дискусій та аналізу. В економічній літературі досить гостро обговорюється питання щодо факторів та механізмів стимулювання їхнього розвитку. Серед дослідників такі вчені, як З.С. Варналій, М.Г. Лапуста, Б.І., А.О. Блінов, І.М. Шапкін та інші. Втім відсутність ефективного механізму стимулювання малих та середніх підприємств і надалі призводить до погіршення фінансово-економічних показників їхньої діяльності.

Метою даної статті є дослідження мікрокредитування як ефективного механізму стимулювання розвитку МСП та надання рекомендацій щодо вдосконалення процесу мікрокредитування для стимулювання розвитку МСП.

Необхідно підкреслити, що проблемі розвитку МСП приділяється певна увага уряду, місцевих органів влади: ухвалюються постанови, рішення щодо їх підтримки, створюються спеціалізовані фонди та інші елементи інфраструктури тощо. Органи державної влади використовують як прямі (надання субсидій, дотацій, пільгових кредитів, гарантій тощо), так і непрямі форми фінансової підтримки малих підприємств (пільгові режими оподаткування, прискорена амортизація тощо). Цільове бюджетне фінансування здійснюється згідно з визначеними програмами державної підтримки малого підприємництва.

Незважаючи на зусилля держави, при загальній тенденції росту кількості малих підприємств середня кількість зайнятих працівників на малих підприємствах у січні – вересні 2007 р. становила лише 1614,7 тис. осіб. За цей період ними було реалізовано продукції, виконано робіт та надано послуг на суму 66412,3 млн гривень [1].

У м. Одесі протягом останніх 3-х років також відстежується тенденція збільшення кількості малих підприємств. Якщо в 2005 році їх було 10098, у 2006 році – 10773, то до кінця 2008 року очікується близько 12000 [2].

Потреба підприємства в фінансових ресурсах – об'єктивне явище в умовах розвитку економіки, бо зростає необхідність поповнення обігових коштів підприємств, оновлення та модернізації основних фондів, використання новітніх технологій і матеріалів, пошуку нових ринків збуту [3, с. 192]. У ринковій економіці для підприємницьких структур важливим є не тільки мобілізація фінансових ресурсів, а й їх ефективне використання, що забезпечує необхідні умови для нормального функціонування та розвитку підприємства.

Особливу роль у забезпеченні можливостей розвитку відіграють масштаби підприємств. Малі та середні підприємства мають більш просту організаційну структуру, тому є більш мобільними. У той же час саме серед невеликих підприємств, усього світу найбільший рівень банкрутств. Це пов'язано з багатьма причинами. Основною, на наш погляд, є фінансова нестійкість до значних змін ринкового середовища. Подолати її можна за рахунок спільної діяльності підприємств тобто інтеграції у тій чи іншій формі. Якщо укрупнення підприємства дозволяє через наявність синергетичних ефектів, більш результативно використовувати об'єднані ресурси, забезпечувати реалізацію прогресивних технологій, об'єднання стає доцільним. У іншому випадку необхідно використовувати такі форми інтеграції, як субпідряд, франчайзинг, лізинг, венчурне фінансування, антрапренерство, які також дозволяють залучити додаткові фінансово-кредитні кошти [4, с. 363].

Серед усіх інших, найбільш доступним механізмом підтримки МСП, на наш погляд, є мікрокредитування. Воно спрямоване на потреби малого і середнього бізнесу, який не має достатнього доступу до послуг банків, інших кредитних організацій, не зацікавлених у роботі з дрібними позичальниками. Слід зазначити, що мікрокредитування активно розвивається в останні 30 років. Виникши у густонаселених країнах Азії, воно ефективно використовувалось в Латинській Америці та Африці. Прикладами можуть бути "Грамин банк" в Бангладеш, селянські банки: Ракъят – The Village Banks (Unit Desa) of Bank Rakyat в Індонезії, Грамин Банк – Grameen Bank у Бангладеш, "БанкоСоль" у Болівії, які вирости завдяки мікрокредитуванню. Існує і функціонує також мережа Райффайзен-банків, французьких Креді-Агриколь, американських Фарм Кредит Систем та ін.

Сьогодні в Україні багато кредитних установ, що працюють з МСП, фінансуються і за рахунок ресурсів організацій-донорів. Наприклад, для поліпшення фінансового стану МСП в Україні у вересні 1996 р. уряд Німеччини ініціював надання українським комерційним банкам спеціальної кредитної лінії Німецько-Українського Фонду. У грудні 1998 р. Європейський банк реконструкції й розвитку разом з TACIS – Програмою Європейського Союзу й Агентством США по міжна-

родному розвитку (USAID) заснували Програму мікрокредитування ЕБРР, що також мала своєю метою підтримку українських МСП. Менеджмент обох програм здійснювався компанією ІРС.

Згодом дані програми були об'єднані в одну загальну, що одержала назву Програма мікрокредитування в Україні (далі ПМКУ). Банки-партнери, які одержують систематичну технічну допомогу, отримують можливість розробляти кредитні продукти, прийнятні для цільової групи, визначати реальну кредитоспроможність потенційних позичальників і оцінювати можливі ризики, а також контролювати й нарощувати свої кредитні портфелі. За весь період роботи ПМКУ по кінець березня 2007 року МСП України одержали близько 408,6 тис. кредитів на суму понад 2,7 мільярдів доларів США. Поточний кредитний портфель ПМКУ на кінець березня 2007 року становив 150,9 тис. кредитів. Середній розмір поточного кредиту одному клієнтові дорівнював 7000 доларів США. Це є яскравим підтвердженням того, що банки-партнери послідовно підходять до обслуговування цієї цільової групи [5].

Відзначимо сформовану тенденцію експансії закордонних банків на український ринок. Придбання дешевого, за європейськими нормами, системного банку з розгалуженою інфра-структурою дозволяє закордонній фінансовій установі відразу зайняти значну частку банківського ринку України, що надає можливість розміщувати відносно недорогі кошти в масовому сегменті з високою нормою прибутку, оскільки ставки кредитування в Україні значно вище середньоєвропейських.

Іноземні банки, що приходять на вітчизняний ринок, володіють сучасними технологіями, штатом кваліфікованих фахівців, сприяючи якнайшвидшому розвитку ринку банківських послуг, залученню додаткових коштів в українську економіку. Так, на 1 січня 2007 року частка іноземного капіталу в загальному статутному капіталі банків країни становила – 27,6 процента, на 1 квітня 2007 року – 29,8 процента, на 1 травня 2007 року 29,3 процента. Кількість діючих банків з 100%-м іноземним капіталом з початку року збільшилося з 13 до 18 [6].

Багато комерційних банків Одеського регіону (філії АКБ "Укрсоцбанк", ВАТ "Райффайзен Банк Аваль", ЗАТ "Procreditbank", АКІБ "Укрсиббанк", ЗАТ "ОТР Банк" та ін.), незважаючи на законодавчу неврегульованість механізму мікрокредитування, останнім часом активно працюють з МСП. Так, станом на 25.07.2007 р. кредитний портфель малого та середнього бізнесу АКБ "Укрсоцбанк" перевищив 3 млрд грн. [7].

Зазначимо, що межа між мікрокредитуванням і іншими формами кредитування проводиться залежно від розміру кредиту, від величини самого підприємства, яка визначається обсягом реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Як

правило, стаж роботи підприємства має бути не меншим, ніж 3 місяці, майновий і фінансовий стан – задовільним. Особливістю оцінювання кредитоспроможності малого та середнього бізнесу при мікрокредитуванні є те, що аналізується “тіньовий” бізнес клієнта, таким чином, залучаються клієнти, які офіційно вважаються неплатоспроможними.

Проведений нами аналіз стимулювання розвитку МСП дозволив виявити такі тенденції: постійно зростаючий попит з боку МСП на банківські послуги; зниження ставок кредитування; збільшення строків кредитування; пом'якшення банківських вимог до позичальника; активізація діяльності іноземних банків, які можуть використати більш дешеві кредитні ресурси і відповідно пропонувати більш низькі процентні ставки.

Найбільш популярними серед позичальників залишаються кредити в доларах США. Переважна кількість банків, крім кредитів у гривнях та доларах, видають кредити в євро, а АКІБ “Укрсіббанк”, ЗАТ “ОТР Bank”, АКБ “Укрсоцбанк” пропонують своїм клієнтам досить дешеві кредити у швейцарських франках, хоча в цьому випадку позичальники беруть на себе валютні ризики зміни безготівкового курсу. Таким чином, за останній час МСП змогли отримати більш доступні позики, особливо довгострокові, під невисоку процентну ставку.

Потребує уваги проблема визначення системи показників, згідно з якими кредитні установи приймають рішення про надання кредитів. Вирішуючи, чи видати кредит МСП, банк завжди оцінює його фінансовий стан з погляду ризику неповернення коштів. Проте максимальний ліміт кредитування одного позичальника більшістю банків не встановлюється.

Стандартизація процесу кредитування здійснюється шляхом розвитку скорінгових технологій оцінки кредитоспроможності позичальника. Вони одержали широке застосування в західних країнах, нещодавно почали використовуватися й у нас. Використання скорінгу дозволяє в найкоротші періоди часу дати чітку картину позичальникові про ту суму кредиту, на яку він може розраховувати, та необхідний розмір покриття по кредиту. В основі скорінгу лежить анкетування потенційного позичальника, коли кожному пункту анкети відповідає певна кількість балів. До них належить: кредитна історія позичальника (у тому числі затримка виплат по попередніх банківських кредитах, кількість дебіторів, кредиторів та ін.). У кожному випадку кредитний експерт обов'язково виїжджає на місце бізнесу клієнта і проводить аналіз фінансового стану й рівня менеджменту підприємства. Таким чином, у поданні бізнес-плану та техніко-економічного обґрунтування немає необхідності, тому що рішення про видачу кредиту приймається на підставі аналізу кредитоспроможності клієнта. Вся попередня процедура одержання

кредиту для позичальника зводиться до декількох простих дій: клієнт звертається до банку, розмовляє з експертом, подає заявку на кредит і домовляється з експертом про дату його візиту. Експерт після проведеного на місці аналізу складає резюме клієнта. Якщо висновки кредитного експерта, фахівців юридичної служби та служби безпеки позитивні, то заявка на одержання кредиту виноситься на кредитний комітет, який приймає остаточне рішення про видачу позики.

Проте не можна повністю погодитися з думкою про високий ступінь ризику роботи з мікропозичальниками. Дані ряду банків, що спеціалізуються на кредитуванні малого бізнесу, спростовують цей стереотип. Частка прострочених кредитів становить у середньому близько 1,0-1,2 % від загальної суми кредитів, виданих середньому та малому бізнесу. Це є результатом того, що кредитна організація безпосередньо працює з позичальником, роблячи оцінку його платоспроможності, оцінку застави та ін. Зазначимо, що співробітники деяких банків часто депреміюються за прострочені кредити.

Для подолання проблеми відсутності необхідного заставного забезпечення середньо- і довгострокових проектів у більшості розвинених країн світу створені й успішно функціонують із особистою участю держави різні схеми розподілу ризиків при кредитуванні суб'єктів малого й середнього бізнесу. Участь держави в розподілі ризиків разом із самим позичальником і фінансовою організацією, що кредитує, здійснюється, як правило, в спеціально створеній організації з домінуючою участю держави (100 % й 51 %).

Українським банкам необхідно вдосконалити методику, процедуру управління процесом видачі й супроводження кредитів МСП, підвищити кваліфікацію персоналу, здатного вирішувати ці завдання.

Цілком природно, що відносно високий рівень процентних ставок по кредитах не влаштує МСП, особливо такі, що тільки розпочали свою діяльність. На наш погляд, один зі стимулів їхнього успішного функціонування та розвитку – це здешевлення кредитів. Для цього існують різні механізми. По-перше, за рахунок того, що частину процентної ставки по кредитах може компенсувати держава. Але, варто підкреслити, що така схема вимагає великого обсягу бюджетних коштів, і внаслідок цього має використовуватися для підтримки певних проектів, критерії відбору яких необхідно чітко визначити й обґрунтувати. По-друге, через утворення й активне функціонування кредитно-гарантійних установ, кредитних союзів і страхових компаній, сприяння створенню кредитних кооперативів, спілок взаємного кредитування, інших небанківських кредитних інститутів. Це надасть можливість МСП одержувати дешеві мікрокредити й консультаційні послуги.

Для стимулювання розвитку МСП доцільно забезпечити здешевлення лізингових платежів. Їх кредитування повинно здійснюватися на пільгових умовах з компенсацією різниці частини процентних ставок за рахунок бюджетних коштів. Кредитні ресурси для МСП повинні бути доступними, короткостроковими, беззаставними. Порядок видачі мікрокредитів має бути максимально спрощеним. Зазначимо, що велике значення для МСП має розробка нових банківських продуктів на основі активних операцій банків.

Важливу роль у розширенні доступу МСП до фінансових ресурсів має відігравати пільгове кредитування через недержавні органи сприяння розвитку підприємництва, активізація діяльності щодо залучення грантів, кредитів та інвестицій із закордонних фондів, використання державних кредитних ліній, впровадження порядку кредитування МСП комерційними банками під гарантії бюджетних коштів. Низка проектів, спрямованих на підтримку МСП, може фінансуватися з місцевого бюджету та за рахунок кредитів, виділених містом. Необхідно орієнтувати органи державної підтримки МСП на взаємодію з недержавними фондами, агентствами, іншими структурами їх підтримки.

Аналіз ситуації у сфері кредитування МСП дозволяє зробити такі пропозиції щодо поліпшення доступу МСП до кредитних ресурсів:

- процедура формування кредитної документації в кредитних установах мусить бути максимально спрощена (звичайно, не на шкоду самим кредитним установам);
- кредитні установи мають надавати підприємцям повний перелік документів, необхідних для одержання кредиту й методологічні рекомендації для їхньої підготовки й оцінки. На цьому етапі підприємці повинні одержати якісну інформацію про перспективи одержання кредиту.

ЛІТЕРАТУРА

1. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. <http://www.odessa.ua/acts/council/7329/>
3. Куклінова Т.В. Фінансові механізми стимулювання розвитку малих та середніх підприємств Одеського регіону // Вісн. соц.-екон. досліджень. – Одеса: ОДЕУ, 2004. – Вип. 18. – С. 192-196.
4. Крутик А.Б. Муравьев А.И. Антикризисный менеджмент. – СПб.: Питер, 2001. – 432 с.
5. <http://www.microcredit.com.ua/news/33>
6. <http://www.dengi-info.com/news/?nid=62791>
7. <http://ukrsotsbank.com/about/news/2007/07/90/>

Для ефективного вирішення програми розвитку мікрокредитування потрібно збільшити обсяг коштів, які виділяються державою на підтримку МСП. Джерелом формування гарантійного фонду можуть бути кошти регіонального бюджету на відповідний фінансовий рік, передбачені на розвиток і підтримку МСП. Для реалізації даних напрямків доцільно залучити не тільки кошти державного бюджету, а при необхідності й іноземний капітал. Потребує вирішення проблема створення діючого мотиваційного механізму залучення вітчизняних і закордонних інвестицій у сферу МСП, що функціонують на інноваційній основі в сфері виробництва. На наш погляд, залучення коштів необхідно здійснювати на підставі окремих угод, договорів, контрактів, залучення кредитних коштів іноземних кредитних ліній і міжнародної технічної допомоги для розвитку МСП на умовах часткового фінансування із залученням бюджетних коштів.

Таким чином, основним напрямком використання державних ресурсів має стати не виділення прямих інвестицій, а страхування й надання державою гарантій повернення кредитів. Фонди підтримки підприємництва повинні більш активно сприяти залученню приватних вітчизняних і іноземних інвестицій до реалізації виробничих та інноваційних проектів розвитку МСП. На наш погляд, активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки МСП, об'єднання та оптимізація різних джерел фінансових ресурсів створить сприятливі умови для розширення доступу МСП до фінансово-кредитних ресурсів, а вдосконалення фінансово-кредитних механізмів підтримки підвищить відповідальність МСП за використання наданих коштів і сприятиме розвитку малих та середніх підприємств.